

Od Redaktorów

Szanowny Czytelniku,

Rok 2017 zajmuje ważne miejsce w historii rozwoju nowożytnej myśli teologicznej chrześcijaństwa zachodniego. W roku tym upamiętniamy jubileusz 500-lecia Reformacji. Odnosimy się do symbolicznego początku procesu odnowy Kościoła w XVI wieku, zwyczajowo utożsamianego z ogłoszeniem 31 października 1517 roku dziewięćdziesięciu pięciu tez przez augustiańskiego mnicha, profesora Uniwersytetu Wittenberskiego, dr. Marcina Lutra. Równocześnie poddajemy pod krytyczny namysł sukcesywny rozwój tradycji protestanckiej w jej ewangelickiej i ewangelikalnej odświeżeniu oraz relacje między różnymi nurtami chrześcijańskimi. Zauważamy rozłamy i animozje między Kościołami, szczególnie u zarania Reformacji. Jednakowoż widzimy również rozwój myśli teologicznej, która w dialektyce powstałej na tle wydarzenia z Wittenbergi znacząco rozwinęła się w sferze biblistyki, dogmatyki, teologii moralnej i duszpasterstwa. Koncepcje teologiczne reformatorów i ich adwersarzy znalazły następnie swoje wykorzystanie w myśli filozoficznej, społecznej, politycznej, ekonomicznej oraz w twórczości artystycznej. W dużej mierze zmieniły obraz nowożytnego świata i przyczyniły się do wykreowania rzeczywistości, z jaką mamy do czynienia na początku XXI wieku.

Równocześnie jesteśmy świadkami dynamicznie rozwijającego się ruchu ekumenicznego, który dąży do wzajemnego zrozumienia różnic między poszczególnymi tradycjami eklesjalnymi, do zbliżenia stanowisk teologicznych i w zamyśle do odbudowania pierwotnej jedności wyznaniowej chrześcijan. Znaczącym wyrazem tego procesu jest raport *Od konfliktu do komunii* Luterancko-Rzymskokatolickiej Komisji Dialogu ds. Jedności, który stwierdza m.in.: „Katolicy i luteranie uznają, że wraz ze

wspólnotami, w których żyją, należą do jednego Ciała Chrystusowego. Wzrasta świadomość tego, że XVI-wieczny spór dobiega końca. Powody, dla których wzajemnie potępiano swoją naukę, są nieaktualne”.

Powyższe słowa stanowią inspirację i podstawę dla niniejszego, dwunastego już tomu czasopisma „Theologica Wratislaviensia”, w którym przedstawiciele świata nauki reprezentujący różne wyznania chrześcijańskie podejmują się analizy i oceny szesnastowiecznej Reformacji oraz jej skutków we współczesnym świecie. Zaproponowane w ekumenicznym zbiorze artykuły ujmują problematykę reformacyjną z różnych punktów widzenia i stanowisk, niejako rozmawiają ze sobą o teologii, historii, myśli społecznej i filozoficznej. Mamy nadzieję, że takie szerokie i niejednokrotnie krytyczne spojrzenie na myśl reformacyjną pozwoliło nam uchwycić wieloaspektowość współczesnego protestantyzmu, którego początek symbolicznie utożsamiamy z dniem 31 października 1517 roku.

Niniejszy tom składa się z trzynastu artykułów, które zostały podzielone na trzy główne części tematyczne. W rozdziałach tych myśl reformacyjną ukazano z perspektywy sporów, jakie spowodowało wystąpienie Marcina Lutra i jego spadkobierców, świadków, którzy przyczynili się do rozwoju tradycji protestanckiej w różnych kontekstach historycznych, oraz implikacji społecznych nauki reformacyjnej w nowożytnych społecznościach zachodniego kręgu kulturowego.

Pierwsza część tomu, poświęcona teologii sporów, zawiera teksty ukazujące wybrane wątki historyczne, społeczne, teologiczne i eklezjologiczne mające wpływ na dyskusję katolicko-protestancką zarówno u jej reformacyjnych początków, jak i w debacie współczesnej.

Henryk Pietras ukazuje rozwój praktyk odpustowych. Kreśli ich genezę u początków chrześcijaństwa, zwracając uwagę na problem pokuty po chrzcie odpuszczającym wszystkie grzechy. Różne formy pokuty doprowadziły do powstania ksiąg pokutnych przypisujących konkretne kary do określonych grzechów i wprowadzających zamienniki pokuty, takie jak praktyki ascetyczne lub uczynki charytatywne. Owe zamienniki pokuty legły u podstaw praktyk odpustowych tak dla żyjących, jak i dla zmarłych, którzy nie zdążywszy za życia odbyć pokuty, zabierają ją w zaświaty. Formuje się w ten sposób koncepcja czyśćca oraz odpustów ofiarowanych za zmarłych.

Jerzy Kochanowicz podejmuje wątek działalności Towarzystwa Jezusowego w szesnastowiecznej Polsce. Dzięki studiom Polaków na uczelniach ewangelickich idee reformacyjne znacznie rozprzestrzeniły się w drugiej połowie XVI wieku na ziemiach polskich. Co więc wpłynęło na ostateczny upadek ofensywy reformacyjnej? Autor analizuje jeden z czynników, jakim była działalność w Polsce jezuitów, którzy stworzyli sieć

rodzimy kolegów, ograniczając tym samym wyjazdy młodzieży na Zachód. Organizowali proste kursy teologii dla szerszego grona odbiorców. Inicjowali dysputy podejmujące sporne kwestie teologiczne. Prowadzili rozmowy z wpływowymi protestantami polskimi, które doprowadzały w efekcie do ich konwersji na katolicyzm.

Janusz Królikowski przybliży dyskusję między myślą katolicką i reformowaną dotyczącą daru Bożej łaski oraz ludzkiej wolności. Stawia pytanie o zasadność idei podwójnego przeznaczenia ludzi do zbawienia i potępienia. Autor ukazuje biblijną myśl apostoła Pawła, po czym poddaje krytyce stanowisko Augustyna i Kalwina. Kontynuując rozwój teologii reformowanej, przedstawia ujęcie Karla Bartha, odrzucającego koncepcję podwójnego przeznaczenia i reinterpretującego ją w duchu chrystologicznym. Według Bartha Chrystus jako Bóg wybiera, jako człowiek zaś jest jednocześnie wybrany i odrzucony. W Nim właśnie łączy się idea podwójnego przeznaczenia, a jednostka uczestniczy w wybraniu Chrystusa za pośrednictwem wspólnoty. Katolicki teolog zauważa niebezpieczeństwo apokatastazy w ujęciu Bartha. Miłość bowiem wymaga wolnej relacji między Stwórcą a stworzeniem, co dopuszcza możliwość odrzucenia Boga przez człowieka. Ponadto chrystocentryzm Bartha zdaje się m o d a - listycznie niwelować odrębną rolę Ojca i Ducha Świętego w tajemnicy wybrania i przeznaczenia.

Jarosław M. Lipniak podejmuje żywy w ramach dialogu katolicko-luterańskiego temat urzędu biskupiego i sytuuje go w kontekście nauki o usprawiedliwieniu, która na obecnym etapie prac ekumenicznych doczekała się wyraźnego zbliżenia stanowisk. Rozbieżności teologiczne dotyczące urzędu biskupiego dotyczą przekształcenia pierwotnego urzędu nadzoru w historyczny urząd biskupi i powiązaną z nim sukcesję apostolską. Dla strony katolickiej historyczny urząd biskupi jest eklezjologicznie konieczny i nieodzowny, natomiast dla strony ewangelickiej ważny i pożądany. Autor przybliży historyczną sytuację czasów Reformacji i stanowisko Lutra odnośnie do niepodzielności urzędu kościelnego, tożsamości urzędu prezbitera i biskupa, a tym samym relatywizacji biskupiej sukcesji apostolskiej i możliwości udzielania ordynacji także przez pastorów. Następnie przybliży wielowiekową dyskusję katolicką nad rozumieniem urzędu prezbitera i biskupa. Ostatecznie zaś pyta o możliwość uznania przez stronę katolicką przynajmniej sukcesji prezbiterialnej w Kościołach ewangelickich.

Część druga periodyku ujmuje tradycję reformacyjną z perspektywy teologii świadków, którzy przyczynili się do zaistnienia i rozwoju protestantyzmu w nowożytnym świecie. Jan Hus, jak przekonuje w swoim artykule **Wojciech Szczerba**, na przełomie XIV i XV wieku głosił w Czechach nauki analogiczne do tych, które 100 lat później doprowadziły do

wybuchu Reformacji w Wittenberdze. Jako reformator Słowian wzywał chrześcijan, a w szczególności duchownych, do moralnej odnowy Kościoła i powrotu do nauki Ewangelii. Rzucił na szalę swoje życie w walce o reformy, które w XVI wieku podjął i z powodzeniem przeprowadził Marcin Luter.

Antropologia Reformatora z Wittenbergi stanowi temat artykułu **Piotra Lorka**, w którym autor próbuje uchwycić możliwość zbawczego zjednoczenia Chrystusa z chrześcijaninem w myśli Lutera. W swoich badaniach autor odnosi się do luterskiej interpretacji słów apostoła Pawła: „już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus”, zapisanych w drugim rozdziale Listu do Galatów. W komentarzu do nowotestamentowego tekstu wittenberski Reformator wyraża doświadczenie religijne człowieka w kategoriach *unio mystica*, balansując na granicy teistycznego i pan(en)teistycznego ujęcia rzeczywistości. W ten sposób kontynuuje tradycję mistyki nadreńskiej, która wywarła fundamentalny wpływ na rozwój teologii ewangelickiej XVI wieku.

Temat tradycji protestanckiej na gruncie polskim podejmuje **Mirosław Żarowski**, który w swoim artykule odnosi się do myśli braci polskich i zadaje pytanie o filozoficzno-teologiczne podstawy ich nauczania etycznego. Odrzucenie doktryny o grzechu pierworodnym i zanegowanie klasycznego dogmatu o Trójcy Świętej, a z drugiej strony wierność protestanckiej koncepcji *sola Scriptura* prowadzi – jak wskazuje autor – do nauki, zgodnie z którą człowieka uważa się za wolną istotę posiadającą naturalną zdolność do miłości oraz wyboru dobra. Odpowiedzialnością chrześcijanina jest czynne posłuszeństwo boskim nakazom skrupulatnie zapisanym w nieomylnym Piśmie, które wskazuje drogę zbawienia. „Pismo Święte jako przymierze, zakon i świadectwo jest dyscypliną posłuszeństwa, do którego prawdziwa wiara się sprowadza, a że posłuszeństwo to jest posłuszeństwem czynnym wobec zawartych w Biblii norm moralnych, poznanie Boga to znajomość Jego woli, nie zaś istoty”.

Protestantyzm XX wieku rozważa **Gottfried Brezger**, odwołując się do chrystologicznej myśli Dietricha Bonhoeffera. Tworzący w czasie panowania nazizmu w Niemczech Bonhoeffer podkreśla nadrzędne znaczenie koncepcji *solus Christus*, którą odczytuje w świetle *Deklaracji z Barmen* Kościoła Wyznającego. W jego przekonaniu, a także zgodnie z przywołaną myślą Marcina Lutera chrześcijanin staje się Chrystusem dla „Innego”, a równocześnie spotyka Chrystusa w „Innym”. W modlitwie, czynieniu sprawiedliwości oraz oczekiwaniu na „Boży czas” chrześcijanie doświadczają rzeczywistości Chrystusa w Jego cierpieniu i wywyższeniu jako drogi pojednania w świecie ludzkich dramatów i złamanego serca.

Trzeci rozdział niniejszego tomu przenosi czytelnika w obszar implikacji społecznych nauczania twórców Reformacji. Część tę otwiera artykuł **Wojciecha Szczerby**, w którym autor ukazuje znaczenie, jakie w wymiarze społecznym miała kształtująca się tradycja reformacyjna nurtu ewangelickiego i ewangelikalnego. Ukazanie historycznych korzeni tych nurtów pozwala lepiej zrozumieć, jak duchowa odnowa wiary wpłynęła na przemianę stylu życia, przede wszystkim moralną, na dowartościowanie znaczenia edukacji, głównie osób wywodzących się z niższych warstw społecznych, a nade wszystko na sposób rozumienia i rozwój postaw demokratycznych. Jakkolwiek Kościoły protestanckie nigdy nie stanowiły jedności administracyjnej, to jednak wspólna jest im nie tylko wierność podstawowym tezom reformacyjnym (*sola Scriptura, solus Christus, sola gratia, sola fide, soli Deo gloria*), ale także w aspekcie społecznym: dbałość o wypracowanie postaw obywatelskich wyrażających się w odpowiedzialności za drugiego człowieka i w trosce o pielęgnowanie więzi międzyludzkich.

Jacek Zieliński, podejmując próbę ukazania podobieństw i różnic między „uczuciami religijnymi” a emocjami odwołuje się do ustaleń poczynionych przez Jonathana Edwardsa, osiemnastowiecznego amerykańskiego teologa, filozofa i przedstawiciela nauk szczegółowych, przede wszystkim zaś do jego rozróżnienia prawdziwej i fałszywej pobożności. Autor tekstu, widząc zagrożenia dla prawdziwej religijności nie tylko w czasach animatora Wielkiego Przebudzenia, ale i współcześnie, stawia wciąż aktualne pytanie: „Co takiego wyróżnia ludzi, których Bóg darzy łaską i którym przysługuje Jego wieczna nagroda?”.

Artykuł autorstwa **Tomasza Dębowskiego** podkreśla konieczność niesienia pomocy osobom potrzebującym oraz wskazuje obszary zaangażowania społecznego polskich protestantów na przykładzie zboru Kościoła zielonoświątkowego w Ząbkowicach Śląskich. W pierwszej kolejności autor omawia przesłanki teologiczne, a następnie społeczno-prawne pracy społecznej. Szczególny nacisk kładzie na dwa podstawowe czynniki: zasadę pomocniczości i solidarności oraz cnotę patriotyzmu. Zdaniem Dębowskiego to one stymulują i określają tak rodzaj, jak i sposób zaangażowania społecznego polskich protestantów.

Kolejny tekst, autorstwa **Adama Płachciaka**, uwypukla podstawowe założenia weberowskiej koncepcji etyki protestanckiej i zderza je z „ponowoczesnym pojęciem nieredukowalnych różnic zainteresowań, wartości, wielości prawd, gier językowych”. Autor ukazuje przede wszystkim właściwą dla postawy protestanckiej dbałość o jakość wykonywanej pracy i jej moralne uzasadnienie wypływające z założenia, że wszelkie działanie winno być ćwiczeniem się w cnocie, opartym na stałym konfrontowaniu

racjonalnych przesłanek z tym, czego Bóg oczekuje od człowieka. Następnie autor zauważa, że we współczesnych systemach kapitalistycznych owa postawa została zastąpiona i przeliczona nie na jakość, lecz na ilość pozyskiwanych dóbr konsumpcyjnych.

Trzecią część periodyku wieńczy artykuł **Joanny Szczepankiewicz-Battek**. Autorka podkreśla, że ordynacja kobiet, która od wielu lat jest praktykowana w Kościołach protestanckich, wynika z przyjętej przez te wspólnoty biblijnej zasady powszechnego kapłaństwa. Mimo że wciąż pokaźna część chrześcijan w Polsce i za granicą odnosi się krytycznie do możliwości ordynowania kobiet, to jednak należy zauważyć pozytywne konsekwencje egalitarnego stanowiska. Zdaniem autorki większa niż u mężczyzn empatia kobiet sprawia m.in., że „Kościoły ordynujące kobiety w znacznie większym stopniu angażują się w ważne problemy społeczne (np. walka z przemocą w rodzinie, sprzeciw wobec dyskryminacji mniejszości, walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, pomoc dla uchodźców czy imigrantów) niż te, które kobiet nie ordynują, natomiast znacznie rzadziej dążą do odgrywania roli typowo politycznej”. Może to wzmacniać wiarygodność chrześcijaństwa w przekonaniu tych ludzi, którzy od Kościołów oczekują działania na rzecz pokoju i sprawiedliwości społecznej, a nie „sojuszu ołtarza z tronem”.

Podsumowując, niniejszy tom pisma „Theologica Wratislaviensia” podejmuje problem Reformacji i jej konsekwencji teologicznych, społecznych i eklezjalnych z różnych perspektyw i ujęć wyznaniowych. Niejednokrotnie są to stanowiska krytyczne, wskazujące nie tylko na korzyści i możliwości, lecz również na problemy, które niesie ze sobą tradycja reformacyjna. Żywimy nadzieję, że tak szerokie ujęcie zagadnienia Reformacji w duchu ekumenizmu w przeżywanym przez nas Roku Jubileuszowym będzie stanowić ważną lekturę oraz inspirację do dalszych owocnych poszukiwań, badań i przemyśleń.

Redaktorzy tomu

Jarosław Lipniak, Piotr Lorek, Wojciech Szczerba, Jacek Zieliński